

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ — ΙΟΥΝΙΟΣ

1937

ΙΟΑΝΝΙΝΑ 2008

στή σειρά τῶν μεγαλύτερων δημιουργῶν τῆς ὀθόνης. Είναι περίφημη, ἀπὸ τῆ ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος. Ὁ ρόλος τῆς θᾶ ἦταν μιὰ τεράστια δημιουργία, ἂν ἦταν πῶς καλὸ τὸ ἔργο. Ἱστορική ἀτμοσφαῖρα ὑπάρχει. Ἡ σκηνογραφία, τὰ κοστούμια, οἱ τύποι, ὅλα εἶναι στὴ θέση τους. Κάθε σκηνὴ χωριστά, εἶναι μιὰ γεμάτη ἀκριβεία καὶ ζωὴ ἱστορική εἰκόνα. Βαστοκόμιστε πραγματικά στὴ Σκωτία τῶν Στούαρτ. Ὁ Τζῶν Φόρντ ξεχνᾷ τὸ Χόλλυγουντ καὶ γίνεται εὐρωπαῖος. Ἡ καλλιτεχνικὴ καὶ ἱστορική εὐσυνειδησία του εἶναι συγκινητική. Οἱ ἠθοποιοὶ του, ἰδίως ὁ Φρέντρικ Μάρς, εἶναι λαμπροί. Ἡ Ἐλισάβετ του κατορθώνει νὰ ἔχη κατὰ περισσότερο ἀπὸ μιὰν ἀπλὴ ὁμοιότητα φυσιογνωμίας μὲ τὴν ἀμειλικτη βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας. Κάποιες σκηνὲς ἔχουν δραματικὸ μεγαλεῖο. Μολοντούτο, τὸ ἔργο εἶναι ἀτυχὲς βασικά. Ἀπὸ τὸ δράμα τοῦ Ἄντερσον λείπει ἡ ἀναδημιουργικὴ πνοὴ ποὺ δίνει ζωὴ στὴν ἱστορία. Καὶ δὲν ἔχει παρὰ νὰ κἀνὴ κανεὶς σύγκριση μεταξὺ δύο ἱστορικῶν ταινιῶν, τῆς ἰδίας σχεδὸν ἐποχῆς: τοῦ «Ἑρρίκου 8ου» τοῦ Κόρντα καὶ τῆς «Μαρίας Στούαρτ» αὐτῆς, γιὰ νὰ ἰδῆ πῶς ὁ κινηματογράφος μπορεῖ νὰ πάρῃ μιὰ στιγμὴ τῆς ἱστορίας καὶ νὰ πλάσῃ ἕνα ἀριστοῦργημα στὴ μιὰ περίπτωση, καὶ πῶς, στὴν ἄλλη, νὰ καταλήξῃ σὲ μιὰν ἀποτυχία.

Γ. Ν. ΜΑΚΡΗΣ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Γ. Βαλέτα: «*Ὁ Σολωμὸς καὶ οἱ Φαναριῶτες (1825 - 1891)*». — «*Προφορικοὶ στοχασμοὶ τοῦ Σολωμοῦ. Πρῶτο μᾶζωμα Γ. Βαλέτα*».

Στὶς πέντε - ἕξι ὡς τώρα μικρὲς ἱστοριοδιφορικὲς συμβολές του γιὰ τὸν καλύτερο γνωρισμὸ τοῦ Σολωμοῦ, ὁ καθηγητὴς κ. Γ. Βαλέτας προσθέτει καὶ δυὸ ἀκόμα: τὸ «Ὁ Σολωμὸς καὶ οἱ Φαναριῶτες» καὶ τὸ πρῶτο, καθὼς τὸ λέγει, μᾶζωμα τῶν «προφορικῶν στοχασμῶν» (δὲ βρισκῶ πετυχημένη τὴν ἔκφραση) τοῦ Σολωμοῦ. Στὸ «Ὁ Σολωμὸς καὶ οἱ Φαναριῶτες» ὁ κ. Γ. Βαλέτας ἐξετάζει τὴ στάση ποὺ ἐκράτησε ἀπέναντι στο ἔργο τοῦ Σολωμοῦ ἡ φιλολογικὴ (καὶ δημοσιογραφικὴ) Ἀθήνα, ἡ Φαναριώτικη, στο μεγαλύτερο μέρος, ἀπὸ τὸ 1825 ὡς τὸ 1891, κυρίως. Δηλαδή, καθὼς ὀρίζει ὁ ἴδιος, στοὺς τίτλους τῶν κεφαλαίων τῆς μελέτης του: τὴ γνωριμία τοῦ Σολωμοῦ στὴν Ἑλλάδα· τὸν ἐρχομὸ (πνευματικὸ) τοῦ Σολωμοῦ στὴν Ἀθήνα· τὸ ἀνέβασμα τοῦ Σολωμοῦ μέσα στὴν Ἀθήνα· τὴν ἀκτινοβολία τοῦ Σολωμοῦ ἀπὸ τὸ νοπὸ τάφο του· τὴ μεταπολυταῖκή κατάπτωση· τὴν ἀνάσταση τοῦ Σολωμοῦ· τέλος, τὸν Σολωμὸ ὡς τὴν ἀποκάλυψή του. Στὸ δεύτερο, πάλιν, γραφτὸ του, ὁ κ. Βαλέτας παρουσιάζει ἕνα μᾶζωμα γνωμῶν, κρίσεων, ἀφορισμῶν τοῦ Σολωμοῦ γιὰ διάφορα θέματα, γνωστῶν, τὸ περισσότερο, παραδομένων σὲ λογιολογίας κείμενα ἀπὸ μαθητὲς, θυμαστές, φίλους, μελετητὲς τοῦ ποιητῆ τοῦ «Λάμπρου», μὰ ποὺ ὁ κ. Βαλέτας ἐπιχειρεῖ ἕνα κριτικὸ ξεκαθάρισμα καὶ ξεχώρισμά των.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, καθὼς τονίζει στὴ σύντομη εἰσαγωγή τοῦ «Ὁ Σολωμὸς καὶ οἱ Φαναριῶτες» καὶ ὁ κ. Βαλέτας, ὅτι τὸ θέμα ποὺ ἐξετάζει στὴ μελέτη του αὐτὴ ἀποτελεῖ ἕνα σημαντικό κεφάλαιο τῆς ἱστορίας τῆς σολωμικῆς κριτικῆς καὶ ὅλης δέ, φυσικά, τῆς νεοελληνικῆς κριτικῆς, διὰν σκεφθῶμε τὴ θέση ποὺ τιάνει ὁ Σολωμὸς στὴ λογοτεχνία μας. Τὸ κεφάλαιο αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ τιλοφορηθῆ μὲ πολλοὺς τρόπους, μὰ ὁ πιὸ σωστός, ὁ πιὸ περιεκτικὸς καὶ ὁ πιὸ γενικὸς, εἶναι αὐτὸς ποὺ ὑποδηλώνει ὁ κ. Βαλέτας: Φαναριωτισμὸς καὶ Σολωμισμὸς, ἀντίμαχα πνευματικὰ ρεύματα. Πραγματικά, ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τοῦ Σολωμοῦ στὰ Ἐφτανήσια ὡς τὸ θάνατο τοῦ Πολυλά (ὁ Μαβίλης καὶ ὁ Θεοτόκης δὲ μποροῦν παρὰ ἀπὸ δευτερεύουσες μόνον μεριὲς νὰ ὀνομαστοῦν «σολωμικοί», ὅπως, ἄλλωστε, καὶ οἱ περισσότεροὶ ἔφτανήσιοι), χάρις στὴν ἀκτινοβολία τῆς πραγματικότητος τοῦ ποιητῆ τοῦ «Πόρφουρα», στο πνεῦμα τῆς τέχνης του, καὶ στὴν ἰδιαίτερη αἰσθητικὴ καὶ ψυχικὴ ἀγωγή τῶν ἔφτανησίων, σχηματίζονται αἰσθητήρια καὶ κριτήρια καλλιτεχνικά ἐντελῶς διάφορα ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ εἶχαν φέροι καὶ ἐπιβάλλει στὴν Ἀθήνα οἱ Φαναριῶτες, τόσο ριζικά διάφορα, ὡστε μοιραῖα νὰ πάρουν τὰ μὲν ἀντικρὸν στὰ δὲ στάση ἐχθρική, νὰ καταλήξουν σὲ «σύγκρουση» τῆ «σύγκρουση» αὐτὴ στὶς κυριώτερες φάσεις τῆς ἱστορίας ὁ κ. Βαλέτας, προσπαθώντας νὰ ξεχωρίσῃ τίς πιὸ κρίσιμὲς τῆς στιγμῆς, καὶ ἡ σύγκρουση αὐτὴ, πάντως, μᾶς ἐξηγεῖ γιατί, ἐκτὸς ἀπὸ ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις, ἀσήμαντες, ἄλλωστε, ἀρῆσε τόσο πολὺ νὰ κατανοηθῆ στὴν Ἀθήνα (καὶ στὴν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα ποὺ ἔπαιρνε τὰ φιλολογικὰ συνθήματα ἀπὸ τὴν Ἀθήνα) ὁ Σολωμὸς. Ἡ πολιτικὴ (αὐτόχθονες καὶ ἑτερόχθονες, ἰδίως δὲ «Φαναριῶτες» καὶ «Παλαιοελλαδίτες», Μωραῖτες καὶ Ρουμελιῶτες, χωρισμὸς ἀρχινομισμῶν ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση) ἔπαιξε καὶ στο ζήτημα τοῦτο τὸ ρόλο τῆς, καὶ ἡ «πολιτικὴ» στὴ φιλολογία, τόσο πιὸ εὐστροφὴ μὰ καὶ πιὸ χοντρή, κάποτε, ἀπὸ τὴν ἄλλη, καὶ οἱ προσωπικὲς συμπάθειες καὶ ἀντιπάθειες μεταξὺ ποιητῶν, μεταξὺ κριτικῶν καὶ λογοτεχνῶν. Μὰ τὸ κυριώτερο αἴτιο τῆς μὴ κατανόησης τοῦ Σολωμοῦ εἶναι, (καὶ ἔξω ἀπὸ τ' ἀντίμαχα ρεύματα Κέρκυρας-Ἀθήνας) ἡ αἰσθητικὴ ἰδίως (μὰ καὶ ἡ ψυχικὴ καὶ, γενικώτερα, ἡ πνευματικὴ) ἀνεπάρκεια τῶν λογίων τῆς Ἀθήνας καὶ τὸ ὅτι καὶ ἱστορικά (καὶ ἐδῶ τότε περιλαβαίνω καὶ τοὺς Ἐφτανησίους) δὲν εἶχε φτάσει ἡ στιγμὴ γιὰ νὰ κατανοηθῆ ὀλοκληρωτικά καὶ στὴ βαθύτερη ὑπόστασή του ὁ Σολωμὸς. Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι ἡ πρώτη μετὰ τὸ γαλλικὸ συμβολισμὸ φιλολογικὴ ἑλληνικὴ γενεά, ἡ γύρω ἀπὸ τὸν Χατζόπουλο τῆς «Νέας Τέχνης», ἀρχίζει νὰ μπαίνει στο σωστὸ δρόμο τῆς κατανόησης τοῦ Σολωμοῦ, νὰ βλέπῃ τὴν ποιήσῃ του πραγματικά «ἀπὸ μέσα» καὶ στὴν οὐσία τῆς, ὅπως δὲν τὴν εἶχε ἰδῆ, καλὰ - κυλά, οὔτε ὁ Πολυλάς (ὁ Μάντζαρος, κατανοώντας τὴ «μουσικὴ» φύση τοῦ Σολωμοῦ, εἶδε τὴν ποιήσῃ του ἀπὸ πιὸ καθαρὴ καλλιτεχνικὴ ἀποψη καὶ ἀπὸ πιὸ μέσα), ποὺ δὲ γνωρίζει φαίνεται, τὸν Ποε,

τὸν Μπωντλαίρ, τὸν Alfred de Vigny, ὁ ὁποῖος στοὺς γερμανοὺς ρομαντικοὺς (στοὺς «κορυφαίους», προπάντων) πρόσθεξε περισσότερο τὴν ἠθική καὶ τὴ φιλοσοφική τους πλευρά, καὶ γὰρ αὐτό, κρινόντας καὶ τὸ Σολωμό, τὸ μεγαλύτερο βάρος ἔρριξε στὴ φιλοσοφία του καὶ στὴν ἠθική του. Ὁ Ζολοκώστας, ὁ Κ. Ἀσώπιος, ὁ τσιριγώτης λόγιος Ἐμ. Στάης, ἡ Ροΐδης, τέλος, διασημάνθηκαν τὴν ἀξία τοῦ Σολωμοῦ, μὰ δὲν ἦταν ἀρκετὰ ὀπλισμένοι, οὔτε καὶ ἡ ἱστορική στιγμή ὅπου ζοῦσαν, τόσο ξεπεσμένη ποιητικά (ξεθυμάσματα τοῦ ρομαντισμοῦ, παρνασσιμός), τοὺς ἐπέτρεπε νὰ τὸν νοιώσουν. Ἐπρεπε νὰ περάσει ἡ εἰρωπαικὴ ποιητικὴ συνείδηση ἀπὸ τὸν συμβολισμό, νὰ νοιώσει τὸν Πόε καὶ τὸν Μπωντλαίρ, ἔπρεπε νὰ ἔρθουν ὁ Mallarmé, ὁ Valéry, ὁ Μπρεμόν, δηλαδή ἡ «καθαρὴ» ποίηση, γιὰ νὰ μπορέσουμε καὶ ἡμεῖς ἐδῶ πέρα νὰ αἰσθανθοῦμε στὴν ἀληθινή του ἀξία, σ' ὅλο τὸ μέγεθος τῶν καλλιτεχνικῶν του πραγματοποιήσεων, ἕνα τύπο «καθαροῦ» ποιητοῦ, τὸν Σολωμό. Οἱ Φαναριώτες, φυσικά, ἦταν οἱ λιγώτερο παρασκευασμένοι γιὰ νὰ νοιώσουν τὸν Σολωμό. Μὰ δὲν ἦταν πολὺ περισσότερο (βαθειὰ καὶ οὐσιαστικά) ἱκανοὶ νὰ τὸν νοιώσει, μ' ὅλη τὴ μόρφωσή του (πολὺ ἐγκυκλοπαιδική, ἐπιστημονική, ἱστοριοφιλολογική) ὁ Ροΐδης, κι ἄς τὸν ἀναγνώριζε καὶ ἄς ἐξέφραζε τὸ θαυμασμό του ἐπίσημα, γιὰτὶ ὁ κριτικὸς αὐτός, πολὺ ἐξυπνος, πολὺ βολταιριώδης, πολὺ νοοκρατημένος, δὲν ἦταν σὲ θέση οὔτε νὰ αἰσθανθῆ καὶ οὔτε καὶ νὰ ἐκτιμῆσῃ τὴν ποίηση, ἀπόδειξη ὅτι μιλοῦσε γιὰ τὸ «ἕφος» τοῦ Βερανζέρου, καὶ ἔβαζε τὸν ποιητὴ τοῦτον δίπλα στὸν Τέννυσον, στὸν Μπαίρον, στὸν Hugo.

Τὸ ὅτι μήτε οἱ Ἐφτανήσιοι ἦταν ὅσο θάπρεπε παρασκευασμένοι γιὰ νὰ νοιώσουν τὸν Σολωμό, φαίνεται καὶ ἀπὸ τοὺς προφορικὰ ἀνακοινωμένους στοχασμοὺς του ποὺ μᾶς παράδωσαν, καὶ ἀπὸ τὸν τρόπο ποὺ μᾶς τοὺς παράδωσαν, καὶ ἀκόμα σπουδαιότερο, ἀπὸ μιά, καθὼς λένε οἱ Γάλλοι, «carence», ἔλλειψη, ἀπουσία, — τὴν ἀπουσία ἐνὸς μεστοῦ, ὀλοκληρωτικοῦ, ὀργανικὰ ἀνεπτυγμένου μὰ καὶ ἀναλυτικοῦ ἔργου Ἐφτανησίου γιὰ τὸν Σολωμό. Ὁ Πολυλάς θαυμάζει τὸ ἔργο αὐτό, ἐκστασιάζεται, μᾶς λέγει ὅτι παρέμεινε γιὰ ὅλους μυστήριο ἢ πρόοδος τοῦ πνεύματος τοῦ Σολωμοῦ, δὲν ἐπιχειρεῖ, ὅμως, νὰ βγῆ ἀπὸ τὴ μυστικὴ αὐτὴ στάση καὶ νὰ γράψῃ μιά ἱστορία ἀκριβῶς τῆς προόδου τοῦ πνεύματος καὶ τῆς τέχνης τοῦ Σολωμοῦ. Καὶ τοὺς στοχασμοὺς του ποὺ μᾶς παραδίδει, μᾶς τοὺς παραδίδει (καὶ οἱ ἄλλοι τὸ ἴδιο) κολοβωμένους, ξεκάρφωτους, ξεμοναχιασμένους, χωρὶς συνοχή, χωρὶς ὑπόστρωμα καὶ ἐπιστρώματα, τόσο ὥστε ἀπὸ τὴ δημοσίευση τῶν στοχασμῶν του ἴσως νὰ φωτίζεται ἐδῶ καὶ ἐκεῖ κάπως ὁ Σολωμός, νὰ μὴ βγαίνει ὅμως πάντα οὐσιαστικὸ κερδισμένος. «Ὅτι σώθηκε, λέγει ὁ κ. Βαλέτας, (ἀπὸ τοὺς προφορικοὺς στοχασμοὺς τοῦ Σολωμοῦ) μᾶς παραδόθηκε τυχαῖα μέσα σὲ ἄλλες βιογραφικὲς καὶ κριτικὲς πληροφορίες.» Μὲ τοὺς στοχασμοὺς αὐτοὺς, ποὺ τοὺς ξεχωρίζει σὲ κατηγορίες μὰ δὲν τοὺς

κατατάσσει χρονολογικά, πιστεύει ὁ κ. Βαλέτας ὅτι μᾶς δίνει «τραβηγμένο ἀπὸ τὴν ἀφάνεια τὸ ἄγαλμα τοῦ προφορικοῦ λόγου τοῦ Σολωμοῦ». Μὰ εἶναι βέβαιο τάχα ὅτι οἱ προφορικοὶ αὐτοὶ στοχασμοί, ἔτσι καθὼς μᾶς παραδόθηκαν, ἀνοργάνωτα, πληροφοριακά, μᾶς βοηθοῦν στὸ νὰ νοιώσουμε βαθύτερα τὸν Σολωμό, ἢ μήπως καταντοῦν καὶ ἕνα ἐμπόδιο γιὰ τὴν κατανόησή του; Κατὰ τί γνωρίζουμε καλλίτερα τὸν Σολωμό ἢν μάθουμε ὅτι μιὰ μέρα τοῦ 1840, ἢ τοῦ 1850, ἢ τοῦ 1857, ποὺ εἶχε κακοστομαχιά, ποὺ σκεφτόταν τὴ δίκη του, ποὺ δὲν εἶχε κοιμηθῆ καλά, ποὺ εἶχε νοιώσει ἀκόμα μιὰ φορὰ ὅτι δὲ θὰ πραγματοποιοῦσε ἐκεῖνο ποὺ ὀνειρευόταν, εἶπε, ἔτσι τυχαῖα καὶ ξεκάρφωτα, στὸν Τρικούπη ἢ στὸν Πολυλά ἢ στὸν Τομπάσεο ἢ στὸν Regaldi: «Εἶμαι εἰς τὴν Κέρκυραν ἀλλὰ δὲν εἶναι ἐδῶ ἡ ζωὴ μου.» «Δι' ἐμὲ ἡ ποίησις εἶναι λογικὸν μεταβεβλημένον εἰς εἰκόνας καὶ αἰσθήματα»; Καὶ κατὰ τί προχωροῦμε ἢ βοηθοῦμαστε γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ Σολωμοῦ, ἢν μάθουμε (χωρὶς, φυσικά, ν' ἀμφισβητήσουμε τὴν ἀκρίβεια ἢ τὴ γνησιότητα τῶν παραδιδόμενων, ποὺ εἶναι ἄλλο πρόβλημα, *ἀλυτο δέ*), ὅτι ἀπ' ὅλους τοὺς ἰταλοὺς ποιητῆς τῆς ἐποχῆς τοῦ *σεβόταν* (ὑπογραμμίζει ὁ Regaldi ἢ ὁ κ. Βαλέτας, δὲν ξέρω) ὁ Σολωμός τὸν Μόντη, ἢ ὅτι τὸν Λεοπάρδη δὲν τὸν θεωροῦσε μεγάλο ποιητὴ, γιὰτὶ εἶναι ἄπιστος, γιὰτὶ στὸν Λεοπάρδη, ὅπως στὸν Μπαίρον (ποῦ αὐτὸν τὸν θεωροῦσε μεγάλο), τὸ σκοπὸς τῆς ἀπιστίας δὲν τὸ διασχίζει τὸ φῶς τ' οὐρανοῦ (τοῦ χριστιανικοῦ); Ἦταν τοῦτες ὀργανικὲς, βασικὲς πίστεις στὸ Σολωμό, ἢ μήπως τίς ἀναθεώρησε, εἶπε ἄλλα σ' ἄλλες στιγμῆς, ὅποτε οἱ μαρτυρίες τοῦτες γίνονται ὄχι μόνον ἀχρηστες, μὰ καὶ βλαβερές, ἀφοῦ δὲ μᾶς ἀφήνουν νὰ κυττάσουμε καθαρὰ τὸ ἔργο, ποὺ μένει, σὲ ὕστατη ἀνάλυση, ἢ καλύτερη μαρτυρία, τουλάχιστον γιὰ τὴ γνώση τοῦ ποιητῆ; Δὲν λέγω ὅτι στοὺς προφορικοὺς αὐτοὺς στοχασμοὺς τοῦ Σολωμοῦ δὲν ὑπάρχουν μερικοὶ πολὺ σημαντικοὶ (ὅπως ἐκεῖ ποὺ ἐξηγεῖ γιὰτὶ δὲν ἐπισκέφθηκε τὴν Ἑλλάδα, γιὰτὶ δὲν ἀκολούθησε τὸ παράδειγμα τοῦ Φωσκόλου, δὲν ἔγινε ἰταλὸς ποιητῆς, ὅπου λέγει — μὰ αὐτὸ ποὺ λέγει εἶναι τάχα τὸ αἶτιο; — γιὰτὶ δὲν τελείωσε τὸν «Λάμπρο», ὅπου μιλεῖ γιὰ τὸ ἐπεισόδιο τοῦ «Κύκλωπα» στὴν «Ὀδύσσεια» (νίκη τῆς ὕλικης δύναμης ἀπ' τὸ νοῦ), γιὰ τὸν Εὐριπίδη, ποὺ τοῦ προσάπτει ὅτι τὸ πάθος τύχει γιὰ σκοπὸ καὶ ὄχι γιὰ μέσον, ὅπου ἐξομολογεῖται ὅτι δημιούργησε ποίηση διὰ μέσον τῆς μουσικῆς διαισθήσεως, καὶ ὅτι ὅσο περισσότερο ἐμβάθυνε στὴ μουσικὴ, τόσο περισσότερο ἐμπνεόταν ἀπὸ τὴ δική του τέχνη, τὴν ποίηση, κτλ) ὅτι οἱ στοχασμοὶ αὐτοὶ δὲν ἔρχονται σὰν ἐπιβεβαιώσεις καὶ συμπληρώσεις, ἴσως, τῆς ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς εἰκόνας τοῦ Σολωμοῦ, ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὸ ἔργο του καὶ δὲ λέγω, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ μᾶς παραδοθοῦν καὶ νὰ μαζευτοῦν καὶ νὰ ταξινομηθοῦν τέτοιοι στοχασμοί. Νομίζω μόνον ὅτι ἔτσι ξεκάρφωτοι ποὺ διατυπώθηκαν καὶ ἔφτασαν ὡς ἐμᾶς, δείχνουν τὴν ἀνεπάρκεια τῶν Ἐφτανησίων νὰ μᾶς δόσουν ὀργανικώτερες (μὲ

συνοχή, με δικαιολογία, με διασφηνίσεις) πληροφορίες για τον Σολωμό, και ότι μερικοί από τους στοχασμούς αυτούς μπορούν και να ζημιώσουν αντί να ωφελήσουν την κριτική, να την παραπλανήσουν και να τη σκοτίσουν. Τα λίγα γράμματα του Σολωμού μενουν το καλύτερο (άνεπαρκές κ' εκείνο, φυσικά) δοκουμεντό για την κατανόηση του ποιητή του «Λάμπρου», και το ίδιο το έργο του μαζί με μερικά άδρα, αυθεντικά γεγονότα της ζωής του, ή ασφαλέστερη βάση για την κριτική έρμηνεία της ποίησής του. Από τη μελέτη των «μακρῶς πνοῆς» άποσπασματικών έργων του θα καταλάβη ιδίως ο κριτικός γιατί δε μπορούσε ο Σολωμός να γράφη μακρό αφηγηματικό ποίημα, οι παραλλαγές των ὕστερων ποιημάτων του θα του δείξουν το πόσο γνώριζε τὸ ἑλληνικὰ και τὸ τί ζητοῦσε νὰ κάνη για νὰ δώση, σὲ ποιητικὴ ἁρμονία, ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, στο ἔργο του θὰ ἰδῆ ὁ κριτικὸς τὸν ἰδεαλισμὸ, τὸ μυστικισμὸ, τὸν αἰσθηματικὸ του χριστιανισμὸ, τὴ στάση τοῦ Σολωμοῦ ἀντικρὸν στὰ βασικά προβλήματα τῆς ζωῆς, ὅλη τὴν πορεία τοῦ πνεύματός του, πὸν ὅταν τὴ δὴ κανεῖς μέσ' ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν προσωπικότητα τοῦ Σολωμοῦ και ὄχι μέσ' ἀπὸ τὸ περιβάλλον του, δὲν εἶναι καθόλου μυστήριον. Δὲ θέλω νὰ πῶ, βέβαια, ὅτι δὲν πρέπει νὰ μαζεύεται και νὰ ταξινομεῖται και νὰ διαφωτίζεται κάθε τί πὸν ἀφορᾷ τὸν Σολωμό. Λέγω μόνον ὅτι ὅλ' αὐτὰ τὰ στοιχεῖα ἔχουν δευτερεύουσα σημασία, και ὅτι τὴν κυριώτερη σημασία για τὴν κατανόηση τοῦ Σολωμοῦ ἔξακολουθεῖ νάχη και θάχη πάντα τὸ ἔργο τοῦ Σολωμοῦ.

Κ. ΠΑΡΑΣΧΟΣ

Α. Κ. Τραυλαντώνη : «Ληλασία μιᾶς ζωῆς».

Ὅποιος ἔχει διαβάσει τὰ προηγούμενα βιβλία τοῦ κ. Α. Τραυλαντώνη, ἀμέσως καταλήγει στο συμπέρασμα ὅτι τὸ μυθιστόρημα αὐτὸ εἶναι ἡ συνθετικώτερη ἔργασια του. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς «Ἐξοδέλφης», ὁ πεζογράφος πὸν ἔγραψε τὴν «Κρουσταλλένια» και τὴν «Ἀπολογία μισανθρώπου» δοκίμασε τίς δυνάμεις του στὰ ἀναρίθμητα θέματα πὸν τοῦ πρόσφερε ἡ πείρα και ἡ φαντασία του κ' ἔδωσε σελίδες μὲ λογοτεχνικὴ ὀξία, ἀλλὰ πάντα μὲ ἀφθονο και ζοηρὸ τὸ ἠθογραφικὸ χρώμα, κάποτε μάλιστα τόσο έντονο, πὸν νὰ κυριαρχῆ και νὰ παραμερίζη μερικὰ ἀπὸ τὰ πρῶτα και κυριώτερα στοιχεῖα τοῦ καλοῦ πεζογραφήματος, τὴν ἀναζήτηση τῶν βαθύτερων αἰτίων κάθε γεγονότος, τὴ διαγραφὴ καθολικῶν ψυχικῶν καταστάσεων, τὴ λυρικὴ θεώρηση τοῦ κόσμου. Τὸν παρακολοθησαμε σὲ ὅλες τίς δοκιμές του και δὲν κουραστήκαμε οὔτε σ' ἐκείνες πὸν ἔδωσαν τὰ μετριώτερα ἀποτελέσματα. Οἱ παλμοὶ μιᾶς τρυφερῆς καρδιάς, μιᾶς ἀγνῆς παιδικῆς καρδιάς, κέρδιζαν πάντα τὴ συμπάθειά μας και συχνὰ μᾶς ἔφερναν κοντὰ σὲ ἀνθρώπους ἀξιους νὰ τοὺς μελετήσουμε και νὰ τοὺς ἀγαπήσουμε. Μὲ τὴ «Ληλασία μιᾶς ζωῆς», ὁ κ. Τραυλαντώνη θέλει νὰ δώση κάτι περισσότερο. Τὸ βλέπει ἀπὸ τίς πρῶτες σελίδες τῆς, κ' ὅσο

προχωρεῖς, καταλαβαίνεις ὅτι ὁ συγγραφέας τὴ ξεκίνησε για μεγάλο δρόμο, ὀπλισμένος μὲ ὅσα ἐφόδια ἔχει ἀπὸ τὴν πολὺχρονη προπόνησή του στὸν πεζὸ λόγο. Θέλει νὰ δώση τὸ δράμα ἑνὸς ἀνθρώπου πὸν θυσιάσε τὴ ζωὴ του για τὴν εὐτυχία τῶν ἄλλων, ἀλλὰ και νὰ τὸ τοποθετήσῃ σ' ἑνα μεγάλο κοινωνικὸ πινάκα ὅπου νὰ χωρέσῃ μιὰ ὀλόκληρη ἐποχὴ. Ἔργασια διαφορετικὴ, ἐπιδιώξεις εὐρύτερες, ὀρίζοντες πλατύτεροι, πλήθη και ὀμάδες ἐκεῖ πὸν, σὲ ἄλλα βιβλία του, ἦταν λίγα, μετρημένα πρόσωπα, κίνηση και ποιικιλία ἐκεῖ πὸν ἐπικρατοῦσε γαλήνη και εἰδυλιακὴ ἀπλότητα.

Τὰ δύο κῆρια πρόσωπα τοῦ μυθιστορήματος, ὁ Θέμος και ἡ ἀδελφή του ἡ Θεοδωρούλα, δὲν ἔχουν ἀπορροφήσει μόνον ὅλη του τὴν προσοχή. Ἔχουν κερδίσει και ὅλη του τὴν ἀγάπη. Οἱ ἀναγνώστες τῆς «Νέας Ἐστίας» παρακολούθησαν τὴν ἱστορία τους και ξέρουν ἀπὸ πόσο κοντὰ τοὺς εἶδε, πόσο τοὺς ἀγάπησε, πόσο τοὺς συμπόνεσε. Αὐτοὺς τοὺς δυὸ ἀνθρώπους δὲν τοὺς ἔδενε συνηθισμένη ἀδελφικὴ ἀγάπη. Κάτι βαθύτερο, κάτι δυνατότερο, μιὰ ψυχικὴ συγγένεια, τοὺς ἀπομόνωνε ἀπὸ τὸν ἄλλο κόσμον και τοὺς ἔκλεινε σὲ μιὰ ἀμοιβαία λατρεία, πὸν τοὺς ἔφωνε και τοὺς δυὸ σὲ ἄλλες σφαῖρες, σὲ καταστάσεις ἀπίθανες και σὲ δυστυχίες πὸν δὲν μπορεῖ νὰ τίς καταλάβει πρὸν μόνον ὅποιος ἔχει στὴν ψυχὴ του μεγάλο ἀπόθεμα ἀπὸ τρυφερότητα και καλωσύνη. Ὁ Θέμος προπάντων εἶναι πρόσωπο πὸν, σὲ ἀρκετὲς σελίδες, νομίζεις ὅτι δὲν ἀνήκει στὸν κόσμον τοῦτον, και προκαλεῖ τίς ἀντιρρήσεις τῶν ἀναγνωστῶν πὸν ξέρουν τὴ γύρω πραγματικότητα κ' ἔχουν πάντα σ' αὐτὰ τοὺς τὴν κλαγγὴ ἀπὸ τὴν καθημερινὴ μάχη πὸν κάνουν ἀδελφοὶ μ' ἀδελφοὺς, φίλοι μὲ φίλους, Ἕλληνες μὲ Ἕλληνες, ἀνθρώποι μὲ ἀνθρώπους. Στὴν ὀρχή, εἶναι ὁ καλὸς ἀνθρώπος. Ἐπειτα τὸ θῆμα. Ἄλλ' οὔτε στὴν πρώτη περίοδο τῆς ζωῆς του οὔτε στὴν ὕστερην πατάει μὲ τὰ δυὸ του πόδια στὴ γῆ. Οὔτε πείθει πάντα. Ἡ ζωὴ του, τὰ αἰσθηματὰ του, ἡ σταδιοδρομία του ἀφίνουν κενὰ, προκαλοῦν ἀμφιβολίες, γίνονται ἐρωτηματικά πὸν στέκονται και ζητοῦν περισσότερες ἐξηγήσεις πὸν κάτω ἀπὸ μιὰ σελίδα και πότε στο τέλος ἑνὸς κεφαλαίου.

Εἶναι ἑνας ρομαντικὸς πὸν ζεῖ στὰ σύννεφα, ἑνας ἄβουλος ἀνθρώπος πὸν δὲν μπορεῖ ν' ἀντιδράσῃ ἢ ἑνας πολὺπειρος πὸν ἔχει καταλήξει στο συμπέρασμα ὅτι σ' αὐτὸν τὸν κόσμον μόνον ἢ καλωσύνη ἀξίζει ; Στὴ «Ληλασία μιᾶς ζωῆς» θὰ συναντήσετε και τοὺς τρεῖς αὐτοὺς ἀνθρώπους. Θὰ τοὺς ἀγαπήσετε και τοὺς τρεῖς, και μόνον πὸν δὲν θὰ μπορέσετε νὰ παρατηρήσετε τίς διαφορὲς πὸν τοὺς χωρίζουν, γὰ πηδήσετε τὰ κενὰ πὸν ὕπαρχουν ἀνάμεσά τους και νὰ σταθῆτε σ' ἑναν ἀνθρώπον στερεόν, ἀπρόσβλητον ἀπὸ βασικὲς ἀντιρρήσεις. Ὁ Θέμος Τμημονίδης εἶναι ὁ ἥρωας πὸν ἔπλασε ἑνας ἀγνὸς ἀνθρώπος, οἱ καῖμοὶ και τὰ βάσανά του, οἱ πίκρες και ἡ νοσταλγία του.

Γύρω ὀμως ἀπὸ τὸν ἀνθρώπον αὐτὸν κινεῖται, κάνουν ζωὴ πραγματικὴ, πλήθος ἄλλοι, πὸν ἔχουν γνωρίσει καλά τὸν κόσμον, και σχηματίζου